

معاملات مقابل در حقوق ایران وفقه امامیه

با دیباچه‌ای از:
دکتر ربیعا اسکینی

تألیف:
رضا آقا موسی طهرانی

انتشارات دانشگاه امام صادق (ع)
تهران: بزرگراه شهید چمران
پل مدیریت
تلفکس: ۸۸۳۷۰۱۴۲
صندوق پستی: ۱۴۶۵۵-۱۵۹
E-mail: isu.press@yahoo.com
فروشگاه اینترنتی:
www.ketabesadiq.ir

دانشگاه امام صادق (ع)

معاملات متقابل در حقوق ایران و فقه امامیه ■ تألیف: رضا اقاموسی طهرانی
با دیباچه‌ای از: دکتر ربیعا اسکینی ■ ناشر: دانشگاه امام صادق (ع) ■ چاپ اول: ۱۳۹۴
قیمت: ۱۰۰۰۰ ریال ■ شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه ■ چاپ و صحافی: هوشنگی ■ شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۱۴-۳۴۸-۵

همه حقوق محفوظ و متعلق به ناشر است.

سرشناسه: اقاموسی طهرانی، رضا، ۱۳۶۴-
عنوان و نام پدیدآور: معاملات متقابل در حقوق ایران و فقه امامیه / تألیف
رضا اقاموسی طهرانی؛ با دیباچه‌ای از: دکتر ربیعا اسکینی.
مشخصات نشر: تهران: دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری: ۲۴۹ ص.
شابک: ۱۰۰۰۰ ریال : ۹۷۸-۶۰۰-۲۱۴-۳۴۸-۵
شناسه افزوده: دانشگاه امام صادق (ع)
شماره کتابشناسی ملی: ۳۹۱۸۹۰۲

فهرست مطالب

۱۱		سخن ناشر
۱۳		دیباچه
۱۷		مقدمه
۲۳		فصل ۱. کلیات معاملات متقابل
۲۳		مقدمه
۲۳		۱-۱. مفهوم و اهمیت تجارت متقابل
۲۳		۱-۱-۱. کلیات
۲۵		۱-۱-۲. مفهوم تجارت متقابل
۲۹		۱-۲. تاریخچه تجارت متقابل
۲۹		۱-۲-۱. نقطه آغاز
۳۰		۱-۲-۲. دلایل انتخاب تجارت متقابل
۳۱		الف. نگهداری و حفاظت از ارز کمیاب
۳۱		ب. بهبود موازنه تجاری
۳۱		ج. دستیابی به بازارهای جدید
۳۱		د. افزایش توانایی های تولیدی
۳۱		هـ. حفظ قیمت کالاهای صادراتی
۳۲		و. انگیزه های غرب در انتخاب تجارت متقابل
۳۳		۳-۱. ساختار قراردادی معاملات تجارت متقابل

۳۳	۱-۳-۱. معامله پایاپای (معاوضه).....
۳۴	۲-۳-۱. قراردادهای مستقل.....
۳۵	۳-۳-۱. تنظیم قرارداد واحد.....
۳۵	۴-۳-۱. چارچوب توافقات (پروتکل پیوند دهنده).....
۳۶	۵-۳-۱. ضمانت اجرای تخلف از تعهدات.....
۳۸	جمع‌بندی.....
۳۹	فصل ۲. انواع معاملات متقابل.....
۳۹	مقدمه.....
۳۹	۱-۲. شیوه‌های تقسیم‌بندی معاملات متقابل.....
۴۳	۲-۲. انواع معاملات تهاتری.....
۴۳	۱-۲-۲. معاملات تهاتری ساده (معاملات تهاتری متقابل).....
۴۵	۲-۲-۲. قرارداد تسویه تهاتری.....
۴۶	۳-۲-۲. قرارداد واگذاری تهاتری.....
۴۷	۴-۲-۲. قراردادهای تعویض.....
۴۹	۵-۲-۲. معاوضه دیون.....
۵۱	۳-۲. انواع معاملات جبرانی.....
۵۱	۱-۳-۲. خرید متقابل.....
۵۳	۲-۳-۲. بیع متقابل.....
۵۸	۳-۳-۲. قرارداد افست.....
۵۹	الف) افست مستقیم.....
۶۰	ب) افست غیرمستقیم.....
۶۰	جمع‌بندی.....
۶۱	فصل ۳. معاملات تهاتری در حقوق ایران و فقه امامیه.....
۶۱	مقدمه.....
۶۱	۱-۳. تاریخچه معاملات تهاتری در حقوق ایران.....
۶۶	۲-۳. ماهیت معاملات تهاتری.....
۷۱	۳-۳. ماهیت تهاتر در حقوق ایران.....
۷۱	۱-۳-۳. تعریف.....

۷۱	 ۳-۲. انواع تهاتر
۷۲	 الف) تهاتر قهری
۷۴	 ب) تهاتر قراردادی
۷۶	 ج) تهاتر ایقاعی
۷۶	 د) تهاتر قضایی
۷۷	 ۳-۴. ماهیت تهاتر در فقه امامیه
۷۷	 ۳-۴-۱. ادله تهاتر
۷۷	 الف) دلیل عقلانی
۷۸	 ب) روایات
۷۸	 ج) اجماع
۷۹	 ۳-۴-۲. ماهیت تهاتر
۷۹	 الف) تهاتر تابع اراده نیست
۸۰	 ب) تهاتر تابع اراده است
۸۲	 ۳-۵. آثار معاملات تهاتری
۸۲	 ۳-۵-۱. لزوم عقد
۸۲	 الف) دلیل عام
۸۳	 ب) دلیل خاص
۸۴	 ۳-۵-۲. انتقال ملکیت مبیع
۸۵	 ۳-۵-۳. تسلیم مبیع
۸۵	 الف) تعریف تسلیم
۸۵	 ب) مؤعد تسلیم
۸۶	 ج) محل تسلیم - مخارج تسلیم
۸۷	 د) تلف مبیع قبل از قبض
۸۸	 ۳-۵-۴. تهاتر عوضین
۸۸	 جمع‌بندی
۹۱	 فصل ۴. معاملات جبرانی در حقوق ایران و فقه امامیه
۹۱	 مقدمه
۹۱	 ۴-۱. پیشینه معاملات جبرانی در حقوق ایران

- ۹۷..... ۲-۴. ماهیت معاملات جبرانی
- ۹۷..... ۱-۲-۴. ارکان معامله
- ۹۸..... ۲-۲-۴. شرایط معامله
- ۱۰۰..... ۳-۴. پروتکل پیونده دهنده
- ۱۰۰..... ۱-۳-۴. ماهیت پروتکل پیوند دهنده
- ۱۰۲..... الف) دلیل عام مبنی بر لزوم پروتکل پیوند دهنده
- ۱۰۳..... ب) دلیل خاص مبنی بر لزوم پروتکل پیوند دهنده
- ۱۰۵..... ۲-۳-۴. محتوای پروتکل پیوند دهنده
- ۱۰۷..... ۴-۴. آثار معاملات جبرانی
- ۱۰۷..... ۱-۴-۴. التزام به انعقاد بیع
- ۱۱۲..... ۲-۴-۴. لزوم معاملات
- ۱۱۲..... ۳-۴-۴. انتقال مالکیت مبیع و ثمن
- ۱۱۳..... ۴-۴-۴. تسلیم مبیع و عوض
- ۱۱۳..... الف) تعریف
- ۱۱۴..... ب) موعد تسلیم
- ۱۱۶..... ج) محل تسلیم و مخارج آن
- ۱۱۷..... جمع‌بندی
- ۱۲۱..... فصل ۵. معامله افست در حقوق ایران و فقه امامیه
- ۱۲۱..... ۱-۵. مفهوم قرارداد افست و انواع آن
- ۱۲۷..... ۲-۵. علل و اهداف ایجاد معاملات افست
- ۱۳۰..... ۳-۵. معامله افست در عرصه تجارت بین‌الملل
- ۱۳۷..... ۴-۵. ماهیت خاص معامله افست
- ۱۳۸..... ۱-۴-۵. ماهیت خاص معامله افست در حقوق ایران
- ۱۳۸..... الف) نظریه بیع عهدی
- ۱۴۰..... ب) نظریه اجاره اشخاص
- ۱۴۱..... ج) نظریه عقود مختلط
- ۱۴۲..... د) نظریه قرارداد خصوصی مشمول ماده ۱۰ قانون مدنی
- ۱۴۳..... ۲-۴-۵. ماهیت خاص معامله افست در فقه امامیه

۵-۵.	آثار خاص قرارداد افسست	۱۴۷
۵-۵-۱.	تعلیق در تملیک مبیع	۱۴۷
۵-۵-۲.	قبض ثمن حین العقد	۱۵۱
الف)	در حقوق ایران	۱۵۱
ب)	در فقه امامیه	۱۵۲
۵-۵-۳.	فروش پیش از مؤعد	۱۵۴
الف)	در حقوق ایران	۱۵۴
ب)	در فقه امامیه	۱۵۴
ج)	نقد نظرات	۱۵۶
۵-۵-۴.	ضمانت اجرای تخلف از اجرای تعهدات	۱۵۹
الف)	در حقوق ایران	۱۵۹
ب)	در فقه امامیه	۱۶۴
	جمع بندی	۱۷۰
	نتیجه گیری	۱۷۳
	پیوست ها	۱۷۷
	فهرست منابع	۲۲۹
	نمایه	۲۴۱

«بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ»
 وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُودَ وَسُلَيْمَانَ عِلْمًا وَقَالَا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
 فَضَّلَنَا عَلَى كَثِيرٍ مِّنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ
 (قرآن مجید، سوره مبارکه النمل، آیه شریفه ۱۵)

سخن ناشر

فلسفه وجودی دانشگاه امام صادق علیه السلام که از سوی ریاست دانشگاه به کرات مورد توجه قرار گرفته، تربیت نیروی انسانی‌ای متعهد، باتقوا و کارآمد در عرصه عمل و نظر است تا از این طریق دانشگاه بتواند نقش اساسی خود را در سطح راهبردی به انجام رساند.

از این حیث «تربیت» را می‌توان مقوله‌ای محوری یاد نمود که وظایف و کارویژه‌های دانشگاه، در چارچوب آن معنا می‌یابد؛ زیرا که «علم» بدون «تزکیه» بیش از آنکه ابزاری در مسیر تعالی و اصلاح امور جامعه باشد، عاملی مشکل‌ساز خواهد بود که سازمان و هویت جامعه را متأثر و دگرگون می‌سازد.

از سوی دیگر «سیاست‌ها» تابع اصول و مبادی علمی هستند و نمی‌توان منکر این تجربه تاریخی شد که استواری و کارآمدی سیاست‌ها در گرو انجام پژوهش‌های علمی و بهره‌مندی از نتایج آنهاست. از این منظر پیشگامان عرصه علم و پژوهش، راهبران اصلی جریان‌های فکری و اجرایی به حساب می‌آیند و نمی‌توان آینده درخشانی را بدون توانایی‌های علمی -

پژوهشی رقم زد و سخن از «مرجعیت علمی» در واقع پاسخ‌گویی به این نیاز بنیادین است.

دانشگاه امام صادق علیه السلام در واقع یک الگوی عملی برای تحقق ایده دانشگاه اسلامی در شرایط جهان معاصر است. الگویی که هم‌اکنون ثمرات نیکوی آن در فضای ملی و بین‌المللی قابل مشاهده است. طبعاً آنچه حاصل آمده محصول نیت خالصانه و جهاد علمی مستمر مجموعه بنیان‌گذاران و دانش‌آموختگان این نهاد است که امید می‌رود با اتکاء به تأییدات الهی و تلاش همه‌جانبه اساتید، دانشجویان و مدیران دانشگاه، بتواند به مرجعی تمام عیار در گستره جهانی تبدیل گردد.

معاونت پژوهشی دانشگاه امام صادق علیه السلام با توجه به شرایط، امکانات و نیازمندی جامعه در مقطع کنونی با طرحی جامع نسبت به معرفی دستاوردهای پژوهشی دانشگاه، ارزیابی سازمانی - کارکردی آن‌ها و بالاخره تحلیل شرایط آتی اقدام نموده که نتایج این پژوهش‌ها در قالب کتاب، گزارش، نشریات علمی و... تقدیم علاقه‌مندان می‌گردد. هدف از این اقدام - ضمن قدردانی از تلاش خالصانه تمام کسانی که با آرمان و اندیشه‌ای بزرگ و ادعایی اندک در این راه گام نهادند - درک کاستی‌ها و اصلاح آنها است تا از این طریق زمینه پرورش نسل جوان و علاقه‌مند به طی این طریق نیز فراهم گردد؛ هدفی بزرگ که در نهایت مرجعیت مکتب علمی امام صادق علیه السلام را در گستره بین‌المللی به همراه خواهد داشت (ان شاء الله).

ولله الحمد

معاونت پژوهشی دانشگاه

دیباچه

معاملات متقابل (Counter Trade) یکی از انواع معاملاتی است که در سطح بین‌المللی متداول است. از بُعد اقتصادی بررسی این‌گونه معاملات از این حیث دارای اهمیت است که امکان ردوبدل کردن اموال و خدمات را به جای پول فراهم می‌کنند و در کشورهایی که از پول ملی قابل تبدیل به پول دیگر استفاده نمی‌کنند (مثل روبل در کشور اتحاد جماهیر شوروی سابق که قابل تبدیل به ارز خارجی نبود) و یا در کشورهایی که ارز کافی برای تأمین نیازهای مرتبط با واردات کالا و خدمات را ندارند، مورد کاربرد می‌باشد.

به این نوع معاملات از جنبه حقوقی نگاه متفاوتی می‌شود. مسئله اساسی برای حقوقدانان در این‌گونه معاملات این است که این معاملات چه ماهیت حقوقی دارند. در واقع سؤال برای پژوهشگر حقوق این است که آیا این معاملات از مصادیق معاوضه‌اند یا بیع و یا ماهیتی خاص دارند و به اصطلاح تابع ماده ۱۰ قانون مدنی هستند. پاسخ دادن به سؤال مزبور دارای آثار مهمی است. اگر این معاملات معاوضه باشند این امر مهم نیست که کدام طرف معامله فروشنده و کدام یک خریدار است (ماده ۴۶۴ قانون مدنی). و احکام بیع در آنها جاری نمی‌شود (ماده ۴۶۵ قانون مدنی). اگر بیع تلقی شوند باید بتوان مثلاً احکام خیارات خاص بیع موضوع ماده ۴۵۶ قانون مدنی را در مورد آنها اعمال کرد. مؤلف معاملات متقابل را به دو دسته کلی تقسیم کرده‌اند: معاملات تهاتری و معاملات جبرانی. در زیر

مجموعه هر یک از این دو قسم، معاملات خاص‌تری دیده می‌شود که هر کدام حسب مورد و به سبب نیاز عملی بازرگانان قالب جداگانه‌ای دارند. معاملات تهاتری - مثلاً - به معاملات تهاتری ساده که به معاوضه (Barter) نزدیکند و معاملات موسوم به تسویه تهاتری (Barter Clearing)، قرارداد واگذاری تهاتری (Switch Agreements)، قراردادهای تعویض (SWAP) و معاوضه دیون (Exchange of Debts) تقسیم می‌شوند که هر کدام برای رفع نیاز خاصی از متعاملین ایجاد شده‌اند. معاملات جبرانی نیز شامل انواع مختلفی است: خرید متقابل (Counter Purchase)، بیع متقابل (Buy-Back) و قرارداد افسست (Offset) که خود به افسست مستقیم (Direct Offset) و افسست غیرمستقیم (Indirect Offset) تقسیم می‌شود. نویسنده در پی یک نقشه راه منطقی، ابتدا کلیاتی در مورد موضوع مورد بحث مطرح و سپس مفهوم، اهمیت و دلایل رجوع به تجارت متقابل را تبیین کرده است. بعد به ترتیب از انواع این معاملات آن‌طور که در سطح بین‌المللی شناخته می‌شوند سخن به میان آورده است. در فصل سوم کتاب نیز به معاملات تهاتری در حقوق ایران و فقه امامیه پرداخته شده و به‌خصوص به ماهیت و صحت این نوع معاملات از دیدگاه فقهی نگاه شده است. فصل آخر کتاب نیز به معاملات جبرانی و معاملات افسست اختصاص پیدا کرده است. این امر به این جهت بوده است که مشخص شود در حوزه فقه و حقوق مدنی ایران که خود نیز برگرفته از منابع فقهی است، به این نوع از معاملات چگونه نگاه می‌شود. در رسیدن به پاسخ سؤالاتی که مؤلف مطرح کرده است، از کتب و مقالات فارسی و عربی و انگلیسی متعدد و معتبری استفاده شده است که بر غنای اثر ایشان افزوده است. مطالعه این کتب و آثار حاکی از وجود تعدد نظرات در خصوص این معاملات است؛ نظریه عقود مختلط، نظریه قرارداد خصوصی، نظریه اجاره اشخاص، نظریه بیع عهده.

از دیدگاه نویسنده، اما باید تفکیک کرد بین معاملات تهاتری، معاملات جبرانی و معاملات افسست. معاملات تهاتری به زعم نویسنده از انعقاد دو

عقد بیع در مقابل یکدیگر تشکیل می‌شوند با این ویژگی که در آنها یکی از دیگری کالا می‌خرد و دیگری به او کالای دیگری می‌فروشد. یعنی وجهی در این معاملات میان طرفین عقد مبادله نمی‌شود و تهاثر به صورت قهری واقع می‌شود. آثار این معاملات مشابه به آثار بیع است. در معاملات جبرانی دو عقد بیع به موازات یکدیگر منعقد می‌شوند که در هر یک از آنها خریدار در مقابل دریافت مبیع وجه نقد می‌پردازد. این قرارداد حاصل یک قرارداد خصوصی قبلی است که در آن هر یک از طرفین در مقابل طرف دیگر تعهد به انعقاد عقد بیع می‌کند. مکانیسم معاملات جبرانی به گونه‌ای است که ارزش کالاهای مبادله شده عموماً یکسان می‌باشد تا از این طریق وجوهی را که خریدار تعهد به پرداخت آن می‌کند با فروش آنچه صادر می‌کند بازگشت داده شود. به نحوی که مانند مورد معاملات تهاثری هیچ‌یک از طرفین وجهی از دست ندهد. بحث در خصوص صحت و بطلان نظرات مؤلف در قالب این دبیاچه نمی‌گنجد ولی آنچه لازم است گفته شود این است که شیوه نگارش مؤلف ساده‌نویسی در نوشتار و تحلیل در محتوی است. شاید اغراق است گفته شود کار مؤلف محترم کاری جامع و بی‌نقص است. خود مؤلف نیز چنین توصیفی از اثر خود را توسط راقم این سطور ندارد، لیکن باید اذعان کرد که مؤلف در تهیه و تدوین اثر خود تلاش بسیار کرده است. همان‌طور که گفته شد از کتب و مقالات فارسی، عربی و انگلیسی متعدد و معتبری استفاده کرده و کتاب او از بعد علمی اثر موفقی است.

مطالعه این کتاب را به محققین و دانشجویانی که قصد سیر و تفحص در حقوق تجارت بین‌الملل را دارند جداً توصیه می‌کنم و برای مؤلف از درگاه خداوند متعال طلب موفقیت در زندگی و کار حرفه‌ای دارم.

دکتر ربیعا اسکینی

بهار ۱۳۹۴

مقدمه

اگر در گذشته عدم رواج بین‌المللی پول کشورها و جنبه اتفاقی بودن مبادله، علت اصلی تجارت بدون پول و رواج آن در میان برخی ملت‌ها بوده است، امروزه علت اصلی آن کمبود دسترسی کشورهای جهان سوم به نقدینگی بین‌المللی است.

از همین‌رو در شرایط کمبود ارز خارجی، برای به حداقل رساندن استفاده از ارز قابل تبدیل و در عین حال، دستیابی به اهداف صنعتی شدن، توسعه سطح استاندارد فنی و کیفیت کالاهای ساخته شده و فرآورده‌ها و در نهایت رهایی اقتصاد از وابستگی به یک محصول واحد، موجب شده تا سیاست دولت‌ها به سمت استفاده از قراردادهای تجارت متقابل متمایل شود. در واقع چنین قراردادهایی علاوه بر کمک به توسعه تجاری، متنوع ساختن محصول و فرار از کمبود ارز معتبر در سراسر جهان، می‌تواند کمک مفیدی به اصلاح توازن صنعتی، تراز تجاری و تراز پرداخت‌ها باشد. شاید به همین دلایل بوده است که در برنامه پنج‌ساله اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، مبلغ ده میلیارد دلار، برای این منظور اختصاص داده بودند (اصغرزاده، ۱۳۷۴: ط).

لذا اگرچه حسب ظاهر، حوزه این پژوهش در قلمرو حقوق تجارت

بین الملل باید گنجانده بشود زیرا از روابط بین المللی تجار سخن می گوید (اسکینی، ۱۳۸۹: ۲)، اما به جهت آنکه بحث از ماهیت و به تبع آن، آثار حقوقی این قراردادها بر اساس موازین حقوق مدنی و فقه امامیه مورد تبیین و بررسی قرار گرفته است، لذا در مجموع می توان این پژوهش را در قلمرو حقوق مدنی، از گرایش حقوق خصوصی دانست.

در خصوص علت انتخاب موضوع باید ابراز داشت، متداول بدون این نوع از شیوه های معاملاتی در عرصه تجارت بین الملل از یک سو، و عدم آشنایی کافی به مکانیزم های این گونه قراردادها در میان تجار داخلی و همچنین پیچیدگی های حقوقی که در عمده این مبادلات وجود دارد و از همه مهم تر تحمیل شرایط تحریم سبب شد تا بررسی ماهوی معاملات متقابل و به خصوص قرارداد افسست و بالتبع، آثار آنها بر اساس حقوق ایران و فقه امامیه مورد توجه قرار بگیرد.

عمده مباحثی که در این مطالعه مورد نظر قرار گرفته را می توان در سه سؤال کلی خلاصه نمود. اول اینکه معاملات متقابل (تجارت متقابل) به چه نوع معاملاتی اطلاق می شوند؟ دوم اینکه ماهیت این قراردادها با کدام یک از معیارهای حقوق ایران و فقه امامیه قابل انطباق است؟ و آخر آنکه با توجه به ماهیتی که برای این گونه معاملات و به ویژه برای قرارداد افسست تبیین می شود، چه آثار حقوقی ای به دنبال خواهند داشت؟

به اجمال می توان این چنین ابراز داشت که تجارت متقابل در واقع در برگیرنده ترتیبات بازرگانی گوناگونی است که در آن پرداخت یا به صورت غیر نقدی انجام می شود و یا همراه با بازگشت نقدینگی خواهد بود. لذا معاملات متقابل (تجارت متقابل) به دو دسته کلی معاملات تهاتری و معاملات جبرانی قابل تفکیک هستند.

در دسته اول معمولاً دو عقد بیع هم زمان منعقد می شود و طرفین در آن واحد هم از یکدیگر کالا خریداری می کنند و هم به یکدیگر کالا می فروشند؛ و چون ارزش مبادلات انجام شده به ارز واحد محاسبه می شود

و معمولاً حجم کالاهای مبادله شده از نظر ارزش یکسان است، لذا در آن واحد نسبت به تعهد به پرداخت وجوه کالاها، عملیات تهاتر به نحو قهری صورت می‌پذیرد.

آثار این معاملات مشابه آثار عقد بیع بوده، با این تمایز که تملیک و تسلیم ثمن معامله در آنها مشهود نمی‌باشد. اما در معاملات جبرانی سه نوع توافق به ظاهر جداگانه میان طرفین منعقد می‌شود که شامل دو عقد بیع و یک توافق جداگانه و حسب ظاهر مصداق شرط ابتدایی که وظیفه مرتبط کردن این دو عقد بیع به یکدیگر را دارد، خواهد بود.

آثار این گونه از معاملات نیز مشابه آثار عقد بیع بوده که البته بحث تملیک و تسلیم ثمن در این قسم از مبادلات مانند عقد بیع مشهود و مورد توجه می‌باشند. خصوصاً در معامله افسست که شباهت زیادی با بیع سلف در فقه امامیه دارد.

عمده مطالعاتی که در این زمینه پیش از این وجود دارد، بیشتر به شناخت موضوع توجه داشته و رویکرد ترجمه‌ای را دنبال کرده است. لذا مباحث ماهوی منطبق با موازین حقوقی کمتر مورد بررسی قرار گرفته و شاید به جز دو یا سه پایان‌نامه در خصوص بیع متقابل که یکی از انواع قراردادهای حوزه معاملات جبرانی را تشکیل می‌دهد، می‌توان ابراز داشت هیچ مطالعه‌ای با رویکرد حقوقی و فقهی به نحو اجمالی در کلیه این معاملات، و به نحو خاص در قرارداد افسست در حقوق ایران سابقه نداشته است. لذا همین امر می‌تواند به عنوان مهمترین نوآوری و دست آورد این پژوهش به حساب آید.

چنانچه معیار تحقیقات کاربردی را مورد استفاده واقع شدن آنها به صورت بلاواسطه بدانیم و معیار تحقیقات تحلیلی را نیز تحلیل پدیده‌های حقوقی به نحو کلی بدانیم، می‌توان این پژوهش را یک مطالعه کاربردی - تحلیلی قلمداد نمود. زیرا از یک سو نتیجه این پژوهش می‌تواند مستقیماً در قراردادهای خصوصی تجار مورد استفاده و بهره‌برداری قرار بگیرد و از سوی

دیگر عمده مباحثی که در این تحقیق مورد توجه قرار گرفته است، تحلیل قراردادهایی است که پیش از این در حوزه تجارت بین‌الملل مورد استفاده بوده اما تا به حال بر اساس موازین حقوقی و فقهی تبیین نشده بودند. روش گردآوری اطلاعات بر اساس مراجعه به منابع مکتوب کتابخانه‌ای، اینترنتی و نرم‌افزاری می‌باشد.

از مشکلات انجام این پژوهش می‌توان به: کمبود منابع فارسی، لزوم مراجعه به متون اصلی و ترجمه آنها و همچنین محدود و غالباً محرمانه بودن اطلاعات مرتبط با این قبیل معاملات؛ به‌ویژه معامله افست که عمدتاً قراردادهای نظامی و هوایی بر این قالب منعقد می‌شوند، اشاره نمود.

ضمناً پیچیدگی و گستردگی محتوای معاملات متقابل از یک‌سو و در عین حال فقدان سابقه مطالعاتی در خصوص ماهیت و آثار این قبیل معاملات به‌نحو کلی و به‌ویژه در معامله افست و لزوم مراجعه به منابع اولیه حقوقی و فقهی جهت ارائه تحلیل در این تحقیق، بر دشواری آن بیش از پیش افزود. اما دیگر دشواری که این پژوهش با آن مواجه بود، بحث‌برانگیز بودن عمده مباحث حقوقی بود که در تحلیل معاملات متقابل به‌ویژه قرارداد افست به‌کار می‌آمدند.

این اثر از پنج فصل تشکیل شده است.

فصل اول به کلیات معاملات متقابل اختصاص یافته است. در این فصل مفهوم تجارت متقابل و اهمیت آن، تاریخچه تجارت متقابل و ساختار قراردادی معاملات (تجارت متقابل) مورد مطالعه قرار گرفته است.

فصل دوم به انواع معاملات متقابل اختصاص یافته است. در این فصل شیوه‌های تقسیم‌بندی معاملات متقابل، انواع معاملات تهاتری و انواع معاملات جبرانی مورد توجه قرار گرفته است.

در فصل سوم معاملات تهاتری به‌صورت ویژه مورد مطالعه قرار گرفته است و مباحثی چون تاریخچه معاملات تهاتری در حقوق ایران، ماهیت معامله، ماهیت تهاتر در حقوق ایران، ماهیت تهاتر در فقه امامیه و آثار

معاملات تهاتری مورد بحث قرار گرفته است.

در فصل چهارم نیز معاملات جبرانی به صورت خاص مورد مطالعه قرار گرفته است. موضوعاتی چون تاریخچه معاملات جبرانی در حقوق ایران، ماهیت معامله، ماهیت پروتکل پیونددهنده و آثار معاملات جبرانی در این فصل مطرح شده است.

فصل پنجم نیز به طور خاص به معاملات افسست اختصاص یافته و مباحثی چون مفهوم معامله افسست و انواع آن، علل و اهداف ایجاد معامله افسست، ماهیت خاص معامله افسست و آثار خاص معامله افسست مورد مطالعه و تحقیق قرار گرفته است.

در پایان امیدوارم این پژوهش توانسته باشد زمینه‌ای جدید برای ارائه نقدها و تحلیل‌های حقوقی نسبت به یک سلسله اقدامات متداول و کاربردی در سطح تجارت بین‌الملل فراهم آورده باشد. همچنین امیدوارم این تحقیق در حد توان توانسته باشد قدرت و استحکام نظام حقوقی ایران را؛ در تحلیل جدیدترین مسائل حقوقی، و در کنار فقه امامیه، به خوبی به نمایش گذاشته باشد.

همچنین از تمام اساتیدم در طول دوران تحصیل در دانشگاه امام صادق (علیه السلام) تشکر می‌نمایم؛ به ویژه از جناب آقای دکتر اسکینی و همچنین از جناب آقای دکتر اسماعیلی سپاسگزار هستم.